

שמיעת מגילה דרך פלאפון רדיו ורמקול בזמן בידוד / הרב רא"ם הכהן

הקדמה

משרד הבריאות מוציא הנחיות שונות שמשאירות בבידוד אלפי אנשים, מטרת הבידוד היא למנוע את הפצת המגפה בארץ. החובה להישאר בבידוד נובעת מכך שהוירוס מתפשט באופן מהיר מאוד דרך נשאים שאינם מפתחים תסמיני מחלה. לאור הבידוד עלתה השאלה כיצד ניתן לצאת ידי חובה בקריאת מגילה למי שיששה בבידוד בפורים הבעל"ט?

הפתרון הראשון הוא להעביר את המגילה והשוהה בבידוד יקרא אותה לבד. הנחיה זאת איננה מעשית באופן ציבורי.

הפתרון השני הוא לשמוע את המגילה דרך רמקול, או פלאפון וכד'. אכן, הגרש"ז אירכב החמיר שלא לעשות כך, ולכן יש מי שאומר שיש להעדיף לקרוא לבד מתנ"ך מודפס על אף שהמבודד לא יצא ידי חובה באופן זה.

לענ"ד יש לפסוק במקרה זה לצאת ידי חובה משמיעת המגילה דרך רמקול, בתנאי שאין שיהוי בין הקריאה לבין השמיעה, כגון דרך פלאפון, רדיו או רמקול ישיר (ולא דרך הקלטה או אופן שיש שיהוי משמעותי בהשמעת הקול).¹ פסק זה מבוסס על גדולי הפוסקים שוודאי שיש לסמוך עליהם בשעת הדחק (ולענ"ד דעתם מסתברת גם לכתחילה). התשובה מבוססת על בירור שפירסמתי בעבר,² שעסק בשמיעת קול שופר דרך מכשיר שמיעה. נחזור על עיקרי הדברים:

הגדרת שמיעה דרך רמקול

שורש השאלה לגבי הגדרת השמיעה נעוץ בהגדרת הקול. במכשירים השונים המבוססים על רמקול חשמלי, הקול מומר לאותות חשמליים שמומרים חזרה לגלי קול באמצעות תנודות קרום (ממברנה). כך למעשה אין מעבר ישיר של גלי הקול אל תוך האוזן, אלא לאחר המרתם לאותות חשמליים הקובעים את תנודות הממברנה. השאלה היא האם במצוות הטעונות "שמיעה" נצרכת שמיעה של גלי הקול המקוריים דווקא, או שמא די בשמיעת כל קול הנוצר מכוח הדיבור?

הגרש"ז אירכב תמה על הפוסקים שהקלו לשמוע מגילה דרך רמקול:

... נראה שהשומע קול שופר או מקרא מגלה ע"י טלפון או רם-קול לא יצא כלל ידי חובתו, משום דדוקא כשרושם שמיעת האוזן נעשה באופן ישיר ע"י קול השופר שמזעזע את האויר ויוצר בו גלי קול אז חשיב כשומע קול שופר, משא"כ כשהאוזן שומעת רק תנודות של ממברנה

¹ זום נמצא במצב גבולי, לפעמים יש שיהוי ולפעמים אין והכל תלוי באיכות הרשת, ולכן עדיף לא להשתמש בזום. גם בשידור ישיר דרך יוטיוב וכד' פעמים רבות יש שיהוי, ולכן למעשה הכי טוב זה טלפון, או רדיו. או אמצעי און ליין שרואים שאין בהם שיהוי.

² ויצא לאור בשו"ת בדי הארון חלק אורח חיים סימן כא.

אע"פ שגם אותן התנודות יוצרות באויר גלי קול ממש כדוגמת קול השופר אפילו הכי מסתבר שרק קול תנודות ממברנה הוא שומע ולא קול שופר.

שו"ת מנחת שלמה, חלק א, סימן ט

בהמשך, משווה הרב אוירבך דבר זה לשמיעת הקלטה, כאשר לדעתו אין נ"מ לכך שהשמיעה היא מיידית: "אף שבין רגע היה ובין רגע אבד וחיש מהר חוזר ונוצר שוב, מ"מ כיון שבינתיים חלף ונעלם והקול הנשמע לבסוף הוא רק קול תנודות".

מתוך הדברים עולה שלדעתו ההגדרה של השמיעה בהלכה היא אך ורק כששומעים את גלי הקול המקוריים וממילא שמיעה ברמקול היא כ"הנפת סודרין", כלומר – סימן שנעשתה פעולת הדיבור או השמעת הקול, אך לא שמיעת עצם הדיבור או הקול, ואין לצאת בה ידי חובה. באופן דומה כתב לפניו **המנחת אלעזר** (ב, עג); ולאחריו הר"מ שטרנבוך (**מועדים וזמנים** ו, קה); רש"ז בריון (**שערים המצוינים בהלכה** ד, קצג ס"ק ו); והרב יעקב אריאל (**באהלה של תורה** ה, מז).

אף על פי כן, אנו מוצאים שפוסקים רבים אחרים, שככל הנראה אליהם התייחס הגרש"ז אוירבך, סברו שגם כשאין מדובר בקול המקורי עדיין יוצאים בו ידי חובה, וכך כתב **מרן הראי"ה קוק**:

בשומע ע"י טעליפאן או ראדיא קדושה או ברכו, אם מותר לענות אחריו, הנה אנחנו קיי"ל שמאחר שהצבור במקומו יש שם עשרה במק"א [=במקום אחר] אין שום מחיצה מפסיקה בין ישראל לאביהם שבשמים, ויכולים לענות אפילו אלה ששומעים מרחוק, כמבואר בשו"ע או"ח סי' נה ס"כ. ואם נבוא להסתפק שמא זה נקרא קול הברה ולא עצם הקול, אין לנו חלוק זה כ"א דוקא בשופר... משא"כ בעניני תפילה, **דכל שהוא שומע הענין** אין קפידא ויכול לענות.

אורח משפט, סימן מח

הרב קוק קבע לעניין תפילה וברכו שאין תלות בשמיעת גלי הקול או המרחק שעובר הקול וכל מי ששומע, גם דרך מכשירים המחברים, יוצא ידי חובת שמיעה בפעולה זאת. הרב קוק מתייחס לעניית אמן לקדיש וברכות, והוא מבדיל וקובע ששופר דינו שונה בגלל דין 'שמיעת הברה' שבו נעסוק עוד בפירוט לקמן. **הגרצ"פ פרנק** התייחס לשאלה זאת, ודבריו הועתקו בשו"ת מנחת יצחק. לדעתו יש להתייחס לתופעה זאת כאל תערוכת של הקול המקורי וקול חדש, ולכן הוא כותב:

גם מה שכתב שם (בס' עדות לישראל), דבמכונת שמיעה, אינו יוצא י"ח קריאת התורה ומגילה... דאם קול הברה שמע לא יצא, דבקול שופר מעכב אם יש בקול תערוכת של שופר אחר או שאינו ממין שופר. אבל בקריאת התורה או מגילה, הרי שומע קול הקורא, אלא שמעורב גם קול אחר, יש לדון דשפיר יוצא גם כשנתערב בו מקול אחר, דהכל הוא מכת הקורא, וכל הקולות כשרים.

שו"ת מנחת יצחק, חלק ב, סימן קיג³

בדבריו יש שרצו לדייק שהוא סבר בטעות שבמגבר ישנו קול האדם המקורי ורק נוספים לו קולות אחרים, ואין זה קול חדש שיוצא מהמכשיר. כך הבין את דבריו הרב אשר וייס.⁴ לפי הבנה זאת טען הרב אשר וייס שאילו היה הרב פרנק מבין את המציאות הוא היה חוזר בו. מאידך, בדברי הרב קוק ברור שדבריו נאמרו למרות שהוא הבין שהקול שעובר בגלי רדיו איננו הקול המקורי כלל. כך מוכח בהמשך דבריו שבהם הוא דן במפורש בבעיית מעבר גלי הרדיו במקומות המטונפים:

י"ל דהרדיא או הטלפון שהם משמרים את הקול ע"י מכונות נחשב כאילו אין הקול עובר כלל במקומות אחרים... ולא מבעי הטלפון בא רק ע"י החוטים י"ל כן, אלא אפילו הרדיו שמתפשט בכל מקום, מ"מ מאחר שאינו נתפס לשמיעת אדם כ"א ע"י המכונה, י"ל דאין העברתו נחשבת העברה במקום טומאה כלל.

אורח משפט, סימן מח

מכאן שהרב קוק הבין היטב שהקול איננו אותו קול, ובכל זאת לדעתו לעניין תפילה וברכות יוצאים בשמיעה דרך מקול, מפני שלדעתו אין צורך בשמיעת גלי הקול המקוריים. וכן מצינו לר' יוסף ענגל בגליוני הש"ס (ברכות כה ע"ב) הסובר ששמיעה על ידי טלפון היא כשמיעה לכל דבר, שהרי כל שמיעה מבוססת על תנודות, ולכן לדעתו אין לחלק בין טלפון לשמיעה רגילה. וכן הביא הגרש"ז אורבך בשם החזון איש:

לאחר שכבר נדפס מאמר זה נזדמן לי לדבר עם מרן בעל החזו"א זצ"ל, ואמר לי שלדעתו אין זה כ"כ פשוט, ויתכן דכיון שהקול הנשמע נוצר ע"י המדבר וגם הקול נשמע מיד כדרך המדברים, "אפשר" דגם זה חשיב כשומע ממש מפי המדבר או התוקע.

שו"ת מנחת שלמה, חלק א, סימן ט (הערת המחבר)

וכן כתבו הרב וולדנברג (ציץ אליעזר, חלק ח סימן יא) והרב פינשטיין, ביחס לקריאת מגילה, וז"ל הגר"מ פינשטיין:

ומנין לנו עצם כח השמיעה איך הוא? שאולי הוא ג"כ באופן זה שנברא איזה דבר באויר ומגיע לאזנו. וכן מסתבר לפי מה שאומרים חכמי הטבע, שהקול יש לו הלוך עד האוזן וגם יש קצת שיהוי זמן בהלוכו, ומ"מ נחשב שהוא קול האדם.

אגרות משה, אורח חיים חלק ב, סימן קח

³ וכן הובא בקיצור במקראי קודש חנוכה ופורים, יא.

⁴ כך הוא הסביר בשיעור בע"פ, והודפס ב"קונטרס שבועי" היוצא על ידי בית מדרש לתורה והוראה שנה ו', קובץ כח (תשס"ו).

לפי הגדרה זאת, נראה שלדעתם הגדרת קול איננה תלויה ברצף גלי הקול, אלא בכך שהקול נוצר על ידי המדבר גם אם הוא עבר תיווך באמצע. בהגדרת הרב פרנק: "דהכל הוא מכח הקורא, וכל הקולות כשרים". בניגוד להצגת הדברים אצל הרב אשר וייס, מוכח שרוב הפוסקים שהתירו אמנם הבינו לאשורה את המציאות – שגלי הקול מומרים לאותות חשמליים, ובכל זאת ראו בהם יצירת המדבר.

קול הברה ושמיעה אובייקטיבית

גם בין המקילים לשמוע מגילה יש שהחמירו לעניין קול שופר.⁵ שאלה נוספת עלתה לעניין שמיעה במכשירי שמיעה פנימיים ("שתל קוכלארי"). על אף שאין זה רלוונטי לנידון דידן, הגדרת השמיעה העולה מדיון זה מחזקת את ההבנה שגם שמיעה שאיננה דרך גל הקול המקורי, אפילו אם היא נשמעת קצת שונה מאדם לאדם, עדיין נחשבת לשמיעה בהלכה וממילא אפשר להוציא בה ידי חובה.

שאלה זאת תלויה בהבנת מושג ה"שמיעה". אם היא פעולה אובייקטיבית, וכל אדם שומע אותו דבר, ממילא מי שמסתייע ברמקול או במכשיר שמיעה ושומע קול אחר ולא יוצא ידי חובה. אך אם שמיעה היא פעולה סובייקטיבית, אין אנו צריכים להשוות את השומע משידור לאדם שנמצא ליד הקורא אלא רק לדון בשאלת זיהוי הקול ע"י המוח.

לאור סוגיית כוונת משמע נלע"ד בדעת הרמב"ם, שבדיני ברכות המצווה היא "הדיבור", ולכן מועיל הכלל "שומע כעונה" מפני שהדיבור מועבר לאוזנם של השומעים באופן שווה אצל כל אדם. ואילו מצוות שופר היא "השמיעה", שהיא דבר פרטי ולכן אי אפשר להסתפק בכלל "שומע כעונה" אלא יש חובה שאדם אחד ישמע והשני יעשה "פעולה" של שמיעה.⁶ מכאן עולה שפעולת הדיבור היא פעולה אובייקטיבית ולכן ניתן לעשותה באמצעות הקשבה בלבד ויוצאים ידי חובה גם ללא כוונת המברך להשמיע, לעומת זאת פעולת השמיעה היא פעולה סובייקטיבית ולכן כדי לצאת ידי חובה יש צורך שהמברך יתכוון שהשומע ישמע.⁷

באופן דומה כתב הגאון הרב נחום רבינוביץ' זצ"ל במאמר (תחומין לא, "השימוש בשתל קוכלארי") שדן בתקיעת שופר. למסקנתו, שמיעה היא פעולה פנימית של המוח ולא של איבר מסוים. הרב רבינוביץ' מזקק זאת בהשוואה לפעולות האכילה, ומהשוואה למושג השמיעה בעולם הנבואה:

בספר שמואל א (ג, ד-י) מסופר שה' קרא לשמואל שלוש פעמים, ושמואל שמע את הקול וחשב שעלי קורא לו. גם במדרש (תנחומא-בוכר שמות טז) מסופר שכשקרא ה' למשה מתוך הסנה,

⁵ אין כאן מקום להאריך בגדרי קול הברה שעיקר עניינם דווקא לשופר. לדעת הסוברים שגם במגילה ותפילה לא יוצאים ידי חובה ברמקול ודאי שהוא הדין בשופר, אמנם גם בין המתירים אנו מוצאים מחלוקת בין גדולי הפוסקים בהגדרת הפסול של "קול הברה", שהוא דין ייחודי בשופר. מן הראייה קוק והגרצ"פ פרנק מסתפקים שמה כל שינוי בקול נחשב להברה, וממילא אי אפשר לצאת ידי חובה ברמקול. אך לסברת החזון אי"ש והגר"מ פינשטיין לא כל שינוי במהות הקול נחשב להברה, אלא דווקא קול שאיננו ברור, או שאיננו מיידית קול ההד, ולשיטתם יוצאים גם בכל קול צלול שבא מכוח הקול המקורי. וכן הסכימו הרב אליהו, הרב רבינוביץ' והרב ליכטנשטיין. וכתבתי על כך בפירוט בשו"ת בדי הארון אורח חיים עמ' 256-258, ואכמ"ל.

⁶ והרחבתי בביאור סוגיה זאת בבדי אהרון (קובץ שיעורים) עמ' 164, ובקול דממה עמ' 194.

⁷ וראה הרחבה בהבנה זאת מהפן הרוחני לאור תורתו של הרב הנזיר בספרי "קול דממה" (עמ' 127-122).

”נגלה עליו בקולו של עמרם אביו... באותה שעה שמח משה ואמר: עמרם אבי חי” (ומעין זה בשמות-רבה ג,א). אבל ברור שלא היתה זו שמיעה רגילה, וכדברי המדרש (שמות-רבה ב,ה): ”מלמד שהיו אנשים עמו, ולא ראו אלא משה בלבד.” הכול היה במראה הנבואה; לא היו שם גלי קול שהאוזן יכולה לשמוע, אלא הקול נשמע במוחו של משה כקולו של אביו... אמנם באדם פעולות הראייה והשמיעה זקוקות לכלים גשמיים, העין והאוזן, אבל תכלית הפעולה היא במוח והיא שכלית בלבד. כדרכנו למדנו, שאם ניתן להחליף את כלי הגוף – העין והאוזן – בכלים אחרים ולהגיע לאותה השגה, או אפילו לוותר לגמרי על כלים גופניים, כגון במראה הנבואה שמגיע ישירות אל השכל – הרי זו שמיעה או ראייה מעלייתא.

תחומין לא, ”השימוש בשתל קוכלארי” עמ’ 28-29

לאור זאת, הרב רבינוביץ’ מסכים עם דעתו שלו ד”ר ישראל ברמה שכתב שיש להתייחס בהלכה לשתל הוא בעצם בנייה מחדש של האברים באמצעים מלאכותיים, והתוצאה היא אותה תוצאה של האדם השומע. כפי ששוחחתי איתו וכן הוא כתב במפורש דבריו אינם נובעים מתפיסת הגדרת השמיעה כפעולה סובייקטיבית, ולכן גם אם הקול שונה במעט מקול רגיל עדיין יש להחשיבו לשמיעה.⁸ אולם כפי שהגדרנו לאור דברי החזון איש יש להקפיד שהקול ישמע ללא שיהוי כגון דרך טלפון או גלי רדיו.

סיכום

מהעיון בדברי הפוסקים עולה שעיקר המחלוקת אם יוצאים ידי חובה בשמיעה מאמצעים אלקטרוניים היא מהי הגדרת השמיעה בהלכה: האם פעולה השמיעה מוגדרת רק על ידי שמיעת גלי הקול הישירים של המשמיע, או גם על ידי שמיעת קול שנוצר מכוח המשמיע. לדעת הרב אירבך וסיעתו המדד הוא גלי הקול הישירים, ולכן כל שמיעה ברמקול פסולה; ואילו לדעת הרב קוק, החזון איש וסיעתם המדד הוא יצירת הקול על ידי האדם מכוח פיו ולכן אין פגם בשמיעה דרך רמקול. כאמור, מוכח שהם לא טעו בהבנת המציאות (ולא כפי שכתבו מן החולקים עליהם).

גם לדעת הגרש”ז אירבך יש לצרף את העובדה שבקריאת מגילה עוסקים בספק בדברי קבלה, שהוא ספק דרבנן. יתר על כן, גם הגרש”ז אירבך עצמו הביא את העדות של החזון איש ומכאן שהוא קיבל שיש מקום לסברא זאת.

לאור כל זאת, בזמן חשש ממגפה, שהיא שעת הדחק גדולה בספק דרבנן, נראה שגם הגרש”ז היה מורה שיש לסמוך על דעות גדולי העולם המקילים, לצאת ידי חובה משמיעת המגילה דרך רמקול בתנאי שאין שיהוי בין הקריאה לשמיעה. שוחחתי על כך עם אחד מתלמידי הגרש”ז אירבך זצ”ל, והוא אמר לי שוודאי שכך היה פוסק הגרש”ז אירבך במקום מגפה משיקולים אלו, וכדרכו בפסיקה בפיקוח נפש ציבורי.

⁸ הבנה זאת מסייעת גם בהכרעה ביחס למושג ”קול הברה”: למי שסובר שבשמיעה יש קול ”אובייקטיבי” יש לפרש ש”הברה” היא שמיעת קול שאיננו הקול המקורי (בגלל שיהוי זמן או בגלל תיווך מכשיר אחר) למרות שהוא נשמע אותו דבר. אך לאור מה שראינו בשמיעה היא תמיד דבר ”סובייקטיבי”, אי אפשר לדבר על פגם במהותו העצמית של הקול, אלא רק על שינוי באיכות הקול כפי שמשמעת באוזני השומע, שמתבטא בקול לא ברור, או קול שמגיע לאחר זמן.

הלכה למעשה

למעשה, אפשר לצאת ידי קריאה ברמקול בטלפון או בפלאפון שגם אם יש שיהוי השיהוי איננו מוחש באופן רגיל, אך אי אפשר לצאת ידי חובה בשמיעת הקלטה או בשידור שיש בו שיהוי מוחש (כפי שקורה לפעמים בשידור מקוון דרך הרשת).